

МОВА СУЧАСНИХ ЗМІ

УДК 811.161.2'367.625:(070:82-92)
DOI 10.31652/2521-1307-2025-40-08

Семантико-граматичні та прагмастилістичні функції зв'язкових пропозиційних дієслів у сучасній українській медіапубліцистиці

Олександр Межов <https://orcid.org/0000-0002-5299-417X>

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна

Надійшла до редакції: 03.05.2025 • Схвалено до друку: 30.05.2025

Анотація

У статті здійснено комплексний функційний аналіз зв'язкових пропозиційних дієслів української мови в семантико-граматичному та прагмастилістичному аспектах на матеріалі текстів сучасної української медіапубліцистики. З'ясовано місце і роль зв'язкових пропозиційних дієслів у системі інших зв'язкових засобів мови. Визначено диференційні семантико-синтаксичні, формально-граматичні та комунікативні параметри зв'язкових дієслів. Класифіковано зв'язкові дієслова за характером формування ними семантико-синтаксичних відношень і функційним навантаженням у реченнях-висловленнях. Установлено дериваційну базу речень зі зв'язковими предикатами.

Ключові слова: зв'язкові пропозиційні дієслова, суб'єкт, об'єкт, предикат, причина, умова, українська медіапубліцистика, синтаксис

Semantic-grammatical and pragma-stylistic functions of copulative propositional verbs in contemporary ukrainian media journalism

Oleksandr Mezhev <https://orcid.org/0000-0002-5299-417X>

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

Received: 03.05.2025 • Accepted: 30.05.2025

Abstract

Among grammatical means (prepositions, conjunctions, copulas) that serve to connect words within a sentence or predicative parts of a complex sentence, the so-called copulative propositional verbs as full-fledged lexical units remain largely unexplored. These verbs function in the position of a predicative syntacteme within the semantic-syntactic structure of a simple sentence and, accordingly, as predicates at the formal-grammatical level, exhibiting the capacity to model propositional sentence structures. The article **aims** to conduct a comprehensive functional analysis of Ukrainian copulative propositional verbs in contemporary Ukrainian media journalism from semantic-grammatical and pragma-stylistic perspectives. To achieve this goal, the study employs various linguistic **methods**, including descriptive, structural, transformational, componential, and contextual-semantic analysis. The research is based on sentence constructions extracted from the online publication *Ukrainska Pravda* (2010–2024). Unlike copulative verbs that primarily serve syntactic functions, copulative propositional verbs carry a higher semantic load and demonstrate greater syntactic independence. Their valency capacity enables them to govern two syntactic positions— a left-branching subject position and a right-branching object position— which are predominantly occupied by abstract deverbal or deadjectival nouns. Each of these valency-driven substantives encapsulates a compressed elementary sentence, forming a separate proposition with its own subject-predicate semantic-syntactic structure. Copulative propositional verbs establish causal-resultative and conditional-resultative semantic-syntactic relations between two compressed propositions, often overlapping in function. The subject syntacteme incorporates the meaning of a cause or condition, whereas the object syntacteme conveys the consequence. At the formal-syntactic level of a simple sentence, the compressed subject assumes the syntactic role of the grammatical subject, while the compressed object occupies the position of a governed secondary clause element. The communicative (informational) structuring of such utterances is generally stable: the subject syntacteme serves as the theme, while the predicate and object syntactemes form a complex rheme. However, when the communicative goal is to emphasize the cause or condition underlying the extralinguistic situation condensed within the subject-causative syntacteme, this element shifts to the rheme position, with the object assuming the theme role. **Originality.** The study identifies the role and position of copulative propositional verbs within the broader system of copulative linguistic devices. It delineates the differential semantic-syntactic, formal-grammatical, and communicative parameters of these verbs. Furthermore, the research classifies copulative propositional verbs based on their capacity to establish semantic-syntactic relations and their functional load in utterances. The derivational base of sentences containing copulative predicates is also determined. **Conclusion.** Copulative propositional verbs form a peripheral category within the system of copulative means in the Ukrainian language, as they exhibit a limited lexical inventory and function under specific syntactic constraints, primarily expressing causative semantic relations. Nevertheless, they are actively employed across various functional styles of contemporary Ukrainian language, particularly in media journalism, where they enhance and condense causal-resultative and conditional-resultative logical connections between real-world events and phenomena within compact syntactic structures. Their derivational base consists of complex, information-dense sentences. The study highlights the necessity for further investigation into a broader range of copulative verbs across different linguistic registers.

Keywords: humorous culture, humorous discourse, comic effect, onyms, evaluation system, precedent phenomena, linguistic and cultural code

Постановка проблеми. Кожна мова має сукупність граматичних засобів, які слугують для зв'язку слів у реченні або предикативних частин складного речення. Серед таких засобів у сучасному українському мовознавстві досить докладно вивчено прийменники (Вихованець, 1980), сполучники (Городенська, 2010) та зв'язки, або напівзв'язки (Вихованець & Городенська, 2004), яким надають різного лінгвістичного статусу, проте в останні десятиріччя набуває поширення кваліфікація їх як службових аналітичних слів-морфем (Вихованець & Городенська, 2004, с. 328). На цьому тлі майже не дослідженими залишаються так звані зв'язкові дієслова як самостійні (повнозначні) частини мови, що виконують функції базового предиката в семантико-синтаксичній структурі простого речення й відповідно присудка на формально-граматичному рівні, маючи здатність моделювати реченнєву пропозицію. Такі синтаксичні параметри уможливають їх кваліфікацію як пропозиційних предикатів. Попри частиномовний статус повнозначності, вони є релятивними словами, тобто для розкриття своєї семантики потребують поширення, додаткової конкретизації іншими валентно зумовленими лексемами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін *зв'язкові дієслова* запропонував в українському мовознавстві І. Р. Вихованець, який зарахував до їх складу лексеми *зумовлювати, спричинювати, викликати, породжувати, призводити, передбачати*, схарактеризувавши їхню семантико-граматичну природу (Вихованець, 1992, с. 164–166). Зв'язкові дієслова потрібно насамперед відрізнити від дієслівних зв'язок – службових слів-морфем, які позбавлені лексичного значення, самостійно не виконують функцій членів речення і синтаксем, але виражають граматичні значення способу, часу, виду, особи або роду, синтаксично пов'язуючи іменну частину складеного присудка з підметом у двоскладному реченні. Такого граматичного статусу разом із прийменниками, сполучниками, частками цілком аргументовано надають дієслівним зв'язкам автори «Теоретичної морфології української мови» І. Р. Вихованець та К. Г. Городенська, поділяючи їх на повністю десемантизовані власне-зв'язки

(*бути, становити, являти собою*) та невластиві зв'язки, або напівзв'язки (*ставати, залишатися, лишатися, зоставатися, виявлятися, називатися, вважатися, здаватися* та ін.), які частково втрачають лексичні значення і доповнюють додатковими семантичними відтінками транспоновані в присудкову позицію іменники, прикметники, числівники, займенники та прислівники (Вихованець & Городенська, 2004, с. 328–329, 367–368). Деяку подібність виявляють зв'язкові пропозиційні дієслова і до фазових та модальних модифікаторів у структурі складеного дієслівного присудка, які не тільки виражають модально-часові параметри інфінітива, а й доповнюють його лексичне значення (Вихованець, 1992, с. 68–69; Слинько, Гуйванюк & Кобилянська, 1994, с. 120–125). Проте функційне призначення попереду зазначених одиниць, які досить ґрунтовно досліджено на матеріалі слов'янських мов, у реченнєвій структурі різне. Докладного вивчення потребують саме зв'язкові пропозиційні дієслова в різностильових текстах сучасної української мови.

Мета й завдання статті. Мета пропонованої наукової розвідки – здійснити комплексний функційний аналіз зв'язкових пропозиційних дієслів української мови в текстах сучасної медіапубліцистики (на матеріалі реченнєвих конструкцій, дібраних з інтернет-видання «Українська правда» 2010–2024 рр., далі – УП). Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких основних завдань: 1) з'ясувати місце і роль зв'язкових дієслів у системі інших зв'язкових засобів мови; 2) визначити диференційні семантико-синтаксичні, формально-граматичні та комунікативні параметри зв'язкових дієслів; 3) класифікувати за характером формування ними семантико-синтаксичних відношень і функційним навантаженням у реченнях-висловленнях; 4) встановити дериваційну базу речень зі зв'язковими предикатами.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На відміну від дієслівних зв'язок, зв'язкові дієслова більш семантично навантажені та синтаксично незалежні, функціонуючи в центральній формально-синтаксичній позиції

простого дієслівного присудка та семантико-синтаксичній позиції предикатної синтаксеми. Їхній валентний потенціал дає змогу відкрити дві позиції – лівобічну суб'єктну і правобічну об'єктну, які заповнюють переважно абстрактні іменники віддієслівного чи відприкметникового походження. Кожен із цих валентно зумовлених субстантивів конденсують в собі згорнуте елементарне речення – окрему пропозицію, що має свою суб'єктно-предикатну семантико-синтаксичну організацію, пор.: *Конкуренція зумовлює якість* (УП, 05.03.2016) ← *Якщо товаровиробники конкурують, то якісніша їхня продукція*; *Але його сміливість викликає велику шану і повагу* (УП, 18.05.2017) ← *Але якщо він сміливий, то його шанують і поважають люди*; *Жадібність спричинює бідність* (УП, 15.02.2017) ← *Хтось жадібний, і тому він бідний*; *...протистояння з'їдає віру і породжує зневіру* (УП, 16.07.2010) ← *Якщо політики постійно протистоять одне одному, то люди зневірюються в них*; *Закриття шкіл через COVID-19 призводить до погіршення ментального здоров'я дітей* (УП, 07.09.2021) ← *Якщо закривати школи через COVID-19, то погіршиться ментальне здоров'я дітей*. Як видно з наведених прикладів реченнєвих трансформацій, кожен предикат елементарного простого речення згортається в субстантив: перший – у суб'єктний, другий – в об'єктний, а сполучник заміщується зв'язковим дієсловом. Зв'язкові дієслова здатні виражати причиново-наслідкові та умовно-наслідкові семантико-синтаксичні відношення (які нерідко накладаються) між двома згорнутими пропозиціями.

У реченнях із синонімійними зв'язковими дієсловами *спричинювати*, *призводити* перша пропозиція, яка конденсується в суб'єктну синтаксему, виражає причину (рідше – умову), а друга, що згортається в об'єктну синтаксему, – наслідок, пор.: *Вибух петард спричинив паніку на площі Республіки в Парижі* (УП, 15.11.2015) ← *Через те що вибухнули петарди, люди запанікували*; *Сьогодні необґрунтоване, прямо скажемо, спекулятивне підвищення вартості продуктів, товарів, послуг призводить до зниження життєвого рівня людей* (УП, 24.12.2015) ← *У зв'язку з тим що*

підвищується вартість продуктів, товарів, послуг, знижується життєвий рівень людей; *Перехід до оборонної позиції часто призводить до замороження конфлікту* (УП, 20.01.2024) ← *Якщо перейти до оборонної позиції, конфлікт буде заморожено*. Ці дієслова можна кваліфікувати як власне-зв'язкові, оскільки вони не мають виразного самостійного лексичного значення, а виявляють причиново-наслідкову чи умовно-наслідкову синтаксичну семантику (семантико-синтаксичні відношення) тільки в реченні за наявності валентно зумовлених субстантивних компонентів.

Зв'язкове дієслово *спричинювати* означає «бути наслідком чого-небудь» (СУМ, т. 9, с. 600), напр.: *В Неаполі візит лідера «Ліги Півночі» спричинив масові заворушення* (УП, 02.03.2017); *...інтенсивний місцевий стік дощової води ...спричинив підтоплення дворогосподарств та житлових будинків* (УП, 21.05.2017); *Гепатит А в окремих випадках також спричиняє ураження нирок* (УП, 24.11.2022). Йому зазвичай властиво керувати знахідним відмінком іменника, а за потреби вказати кількісні параметри об'єкта – квантитативно-субстантивною сполучкою, пор.: *У 2021 році довготривалий вплив озону спричинив майже 500 тисяч смертей* (УП, 19.06.2024).

Зв'язкове дієслово *призводити* означає «спричиняти наслідок, переважно негативний, своєї дії, впливу (про що-небудь)» (СУМ, т. 7, с. 614), напр.: *...активні агресивні дії російських окупаційних військ призводять до системного погіршення ситуації на сході нашої країни* (УП, 19.07.2016); *Окупація та анексія Криму Росією призвела до критичної ситуації з правами людини і згортання наукових досліджень* (УП, 25.12.2015); *Відсутність контролю, очевидно, призводить до втрати відчуття підзвітності* (УП, 23.01.2023); *Українські контрнаступальні операції могли призвести до особливо сильної деградації критичних елементів еластичної оборони Росії на заході Запорізької області* (УП, 19.09.2023); *Подальше використання фактично несправних літаків для пасажирських перевезень могло призвести до виникнення позаштатних ситуацій, у тому числі катастроф з*

людськими жертвами (УП, 08.02.2020). Це єдиний зв'язковий пропозиційний предикат, який керує об'єктною прийменниковою формою до + родовий відмінок.

Ширше коло зв'язкових дієслів (*викликати, зумовлювати, передбачати, породжувати*) вживаються для вираження семантики зумовленості першої (суб'єктної) пропозиції і функції наслідку другої (об'єктної) пропозиції, пор: *Така спрощеність у ставленні до проблеми самовизначення народу викликає подив* (УП, 04.10.2017) ← *Якщо спрощується ставлення до проблеми самовизначення народу, то люди дивуються цьому; Штучне завищення ціни на газ для населення зумовлює серйозну неплатоспроможність* (УП, 20.04.2016) ← *Якщо штучно завищують ціни на газ для населення, то люди не мають можливості заплатити за газ; Реалізація американського законопроекту про контроль США за російськими портами на Далекому Сході передбачає силовий сценарій, що рівносильне оголошенню війни* (УП, 05.05.2017) ← *Якщо реалізувати американський законопроект про контроль США за російськими портами на Далекому Сході, можливий силовий сценарій, що рівносильне оголошенню війни; Закритість влади породжує екстремальні форми критики* (УП, 21.07.2020) ← *Якщо влада закривається від народу, її більше критикують у різних формах. При цьому на умовно-наслідкові відношення в таких конструкціях накладаються також причиново-наслідкові, пор.: Влада закривається від народу, і тому її більше критикують у різних формах.*

Дієслово *викликати* означає «призводити до чогось, збуджувати почуття, спричинятися до яких-небудь дій і т. ін.» (СУМ, т. 1, с. 408) і валентно передбачає в правобічній об'єктній позиції форму знахідного відмінка, напр.: *Доброчесність багатьох претендентів на посади в новому Верховному суді України викликає сумніви у Сполучених штатів* (УП, 31.07.2017). Однорідність об'єктних синтаксем, особливо синонімійних, увиразнює наслідкову семантику речення: *Сам факт прориву священного кордону незалежної України викликає глибокий сум і жаль в усіх* (УП,

02.09.2017); *І лише думка про останні хвилини Решата в кожній нормальної людини викликає жах і біль* (УП, 18.05.2017). Заперечну модальність речення виражає пропозиційний зв'язковий предикат із часткою *не*, здатний керувати родовим, а не знахідним відмінком об'єкта, пор.: *Президент Володимир Зеленський вважає, що слово «влада» в Україні більше не викликає рвотного рефлексу* (УП, 23.04.2022); *Боротьба за рівність обов'язків не викликає такого ж ентузіазму, як боротьба за рівність прав, і це цілком природно* (УП, 09.03.2024).

Дієслово *зумовлювати* означає «бути причиною чого-небудь, викликати щось; спричиняти» (СУМ, т. 3, с. 730), напр.: *...неможливість діалогу з особистих причин кандидатів зумовила ухвалення рішення про перенесення співбесіди на більш пізній термін* (УП, 25.05.2017); *Однак європейський вибір зумовлює прийняття загальних для всіх цінностей і принципів* (УП, 20.02.2024). Частка *не* надає реченню заперечного змісту: *Запропонована модель ЗНО не зумовлює звуження змісту викладання навчальних дисциплін* (УП, 23.09.2020). З метою конкретизації, уточнення семантики іменникового суб'єкта автор може використовувати підрядні присубстантивно-атрибутивні конструкції: *Певні ліві ідеї, які наразі прогресують у суспільстві, зумовлюють світову кризу* (УП, 29.03.2019); а для пояснення причини ситуації, сконденсованої в суб'єктній синтаксемі, – вставлені речення *Кадрова криза (у нього немає своєї команди) зумовлює відновлення старої управлінської вертикалі* (УП, 02.04.2019). Нанизування однорідних суб'єктних компонентів (особливо заперечного змісту) увиразнює семантику зумовленості *Неінтелектуалізм, нестратегічність та нерефлексивність українського правлячого класу зумовлює постійні втрати інтелектуального, наукового та мистецького потенціалу України* (УП, 15.12.2017). Цьому також сприяє однорідний ряд атрибутивних синтаксем у другій (об'єктній) пропозиції. У питальних висловленнях іменникову суб'єктну позицію звичайно заступають займенникові питальні слова: *Що, крім війни, зумовлює освітні*

втрати в Україні? (УП, 25.01.2024). Реципієнт ідентифікуватиме це питання в розчленованій формі: *Війна зумовлює освітні втрати в Україні. А що ще?* Конструкції умовно-наслідкової семантики зі зв'язковими дієсловами можуть бути змодельовані не лише простими реченнями, а й складнопідрядними і навіть надфразною єдністю кількох самостійних висловлень. Тоді суб'єктну функцію субстантивів дублюють займенникові слова: *Ціною миру при відмові від війни є **радикальні інновації, які зумовлюють** докорінну трансформацію політичної, економічної та соціо-культурної сфер* (УП, 14.08.2019); *Важливим елементом Холодної війни є **гонка озброєнь. Вона зумовлює** пріоритетне фінансування розробки та виробництва зброї у країнах Заходу і одночасне виснаження супротивника – росії* (УП, 28.12.2022). Такий авторський прийом виконує важливу прагматистичну функцію акцентування на сконденсованому в суб'єктній (підметовій) позиції явищі чи події, що зумовлює певні наслідки. Цьому сприяє також і пауза (на письмі кома або крапка) перед займенником.

Дієслово *передбачати* означає «мати щонебудь своєю умовою або передумовою»; «виходити з чогось, ґрунтуватися на чому-небудь» (СУМ, т. 6, с. 164), напр.: ***Санкція статті передбачає покарання** у вигляді позбавлення волі на строк до 5 років* (УП, 22.10.2017); ***Задум навчань також передбачає відпрацювання** створення калінінградського коридору* (УП, 11.05.2017). Протилежне значення вносить заперечний предикат, пор.: ***Вказаний доступ не передбачає жодних можливостей для зміни** або редагування даних у реєстрі е-декларацій* (УП, 22.05.2017). Суб'єктна синтаксема може набувати форми словосполучення у функції складеного підмета: ***Одна з ідей Трампа передбачає** європейські війська у буферній зоні* (УП, 09.11.2024). Залежна від іменника означальна підрядна частина конкретизує зміст першої (суб'єктної) пропозиції: *Так званий **план перемоги, який президент Володимир Зеленський має представити Джо Байдену, передбачає** запрошення до вступу України в НАТО і зобов'язання США щодо постійних поставок сучасного озброєння* (УП, 24.09.2024). Для

вербалізації умовно-наслідкових відношень зі зв'язковими дієсловами автор може використовувати не лише прості речення, а й складні безсполучникові: *Бойовики представили свою **«доктрину»: передбачає захоплення всього Донбасу*** (УП, 28.01.2021). У другій предикативній частині пропущений суб'єктний компонент (*доктрина*) реципієнт відновлює з попереднього контексту. Тотожну семантику мовець здатен відтворити шляхом трансформації безсполучникової конструкції в синонімічну складнопідрядну означальну, де суб'єктом виступатиме функційний еквівалент іменника *доктрина* займенникове сполучне слово *яка*, пор.: *Бойовики представили свою **«доктрину», яка передбачає захоплення всього Донбасу.*** Повтор в одному контексті зв'язкового пропозиційного предиката та паралелізм структурної схеми речення увиразнює семантику зумовленості: *Рух до набуття повноправного членства **передбачає реформи, але й** відбудова України **передбачає реформи*** (УП, 04.07.2022). Цьому сприяє і стилістично виправдана тавтологія об'єктного компонента (*реформи*), у якому сконденсовано умову, завдяки якій можливе досягнення поставленої мети, пор.: ***Щоб** набуття повноправного членства, **потрібні реформи і** Набуття повноправного членства **можна, якщо** проводити реформи; **Щоб** відбудувати Україну, **потрібні реформи і** Відбудувати Україну **можна, якщо** проводити реформи.*

Дієслово *породжувати* означає «створювати передумови для виникнення, появи кого-, чого-небудь» (СУМ, т. 7, с. 265), напр.: ***За** словами Аблаєва, **діяльність** інших організацій **породжує розкол** між мусульманами Криму* (03.06.2016). Однорідність іменникових синтаксем підсилює семантику зумовленості першої (суб'єктної) пропозиції: ***Страждання та насильство породжує насильство: як розімкнути коло?*** (УП, 20.10.2021). Наслідковий об'єкт із чітко не окресленою семантикою може бути конкретизований пояснювальним зворотом: *Адже **події останніх десятиліть породили** нове **явище** в сучасному світі: **завершення процесу формування національних держав*** (УП, 04.10.2017). Експресивізації й динамічності мовлення сприяє нанизування однотипних конструкцій з еліпсисом пропозиційного

зв'язкового предиката: *І цілком справедливо: **плуралізм породжує хаос, вільна економіка – монополізацію, політична конкуренція – олігархізацію політики, демократичні вибори – клоунаду*** (УП, 26.07.2010). З іншого боку, навмисний повтор зв'язкового дієслова за паралелізмом конструкцій, одна з яких є афоризмом, а друга – його трансформацією, стає яскравим засобом мовної експресії, напр.: *Сон розуму **породжує** чудовиськ, – писав Ф. Бекон у 17 столітті. У сучасній Україні сон розуму **породив** слуг народу – Юрій Луценко* (УП, 31.08.2022). На думку Л. Масімової, «цитування як різновид інтертекстуальності дає змогу не тільки звернутися до інтелектуальної підтримки, а й увести в текст емоційно-оцінювальний елемент. За умови входження художнього тексту в публіцистичний утворюються нові смислові й емоційні нашарування» (Масімова, 2012, с. 107). Особливо виразні й оригінальні афористичні вислови з однаковим лексичним наповненням суб'єктної та об'єктної синтаксем: *...насилство породжує насилство* (УП, 22.02.2024). Конструкція зі зв'язковим предикатом може мати розчленовану форму, розпадаючись на дві частини. У першій з них міститься вербалізований іменниковий суб'єкт, у другій – його займенниковий еквівалент: *Мій досвід показує, що такий **підхід** дійсно працює. Він **породжує** мотивацію учнів* (УП, 17.10.2020). Такий прагматистичний прийом уповільнює мовлення, даючи змогу авторові сконцентрувати увагу реципієнта на умові, яка сприяє досягненню конкретного результату.

Наведені вище зв'язкові дієслова хоч і виконують роль самостійної предикатної синтаксеми та повноцінного присудкового члена речення, усе ж є частково десемантизовані порівняно з дієслівними предикатами фізичної, розумової, мовленнєвої, психоемоційної діяльності, руху та переміщення тощо. За своєю суттю вони є релятивними (синсемантичними) (Іваницька, 2012, с. 17–18), оскільки розкривають свій зміст завдяки валентно поєднуванню суб'єктним та об'єктним компонентам, у яких вміщені згорнуті пропозиції у вигляді семантично елементарних простих речень. Дієслова *викликати, передбачати,*

породжувати можуть виражати й інші самостійні лексичні значення, зафіксовані в словниках як перші (основні), пор: *У Херсоні заступник голови ОДА **викликав** поліцію* (УП, 17.04.2017); *Українські і міжнародні експерти **передбачали** війну в Україні* (УП, 27.05.2015); *Їх (цих славетних жінок) **породила** мати Україна* (УП, 14.07.2011). Тому їх доцільно кваліфікувати як невластиве-зв'язкові (або напівзв'язкові).

Отож, основне призначення зв'язкових дієслів – сполучати два семантично елементарні прості речення, які відбивають дві позамовні ситуації, в одну семантично складну конструкцію, здатну згортатися в просте семантично ускладнене (неелементарне) речення з трьома обов'язковими синтаксемами: суб'єктною, предикатною та об'єктною. Суб'єктна синтаксема ускладнена значенням умови або причини, а об'єктна – наслідку. За таких модифікацій у семантично ускладненому простому реченні виникають так звані складні синтаксеми із синкретичними функціями причинового суб'єкта, умовного суб'єкта, наслідкового об'єкта (Межов, 2012, с. 366–369).

На формально-синтаксичному рівні простого речення згорнутий суб'єкт заступає позицію підмета, згорнутий об'єкт – позицію керованого другорядного члена речення, а зв'язковий дієслівний предикат – позицію присудка, який вступає з підметом (суб'єктним компонентом) у предикативний синтаксичний зв'язок взаємозалежна координація, а з другорядним (об'єктним) компонентом – у підрядний зв'язок керування, напр.: *...**сприяння екстремістській діяльності призводить до кримінальної відповідальності*** (УП, 09.04.2016); ***Клопотання прокуратури передбачає відстрочку виконання покарання на три роки*** (УП, 18.09.2017); ***Блокада Росією українських портів може призвести до дестабілізації і масових протестів в Африці та Європі*** (УП, 02.06.2022).

Комунікативне (актуальне) членування таких речень-висловлень переважно стає: суб'єктна синтаксема перебуває в позиції теми, а предикатна й об'єктна – комплексної реми, напр.: ***Максимальне покарання за цією статтею / передбачає позбавлення волі на термін до 14 років*** (УП, 07.10.2017); ***Перші кроки нового лідера країни / породили надію...***

(УП, 14.09.2016); *Забруднення повітря / щороку спричиняє понад 100 тисяч смертей у Європі – дослідження* (УП, 25.02.2024). Інша комунікативна мета повідомлення – акцентування на причині або умові позамовної ситуації, конденсованій в суб'єктно-каузативній синтаксемі, зумовлює пересування її в комунікативну позицію реми, а об'єкта – теми, напр.: *Як зазначається, викликає подив / поведінка політиків* (УП, 21.11.2022); *У Росії викликає «значне занепокоєння» / інформація про можливий контрнаступ України – ISW* (УП, 25.03.2023).

Проте взаємопереміщення суб'єктного та об'єктного компонентів (особливо, якщо форма знахідного об'єкта дублює форму називного відмінка) може призвести до утруднення сприйняття інформації, її багатозначності, зміни семантики висловлення або взагалі втрати його логічного змісту. Це стосується конструкцій на зразок: *...Вибух спричинив потужний землетрус на Корейському півострові* (УП, 03.09.2017); *Занепокоєння викликає ослаблення захисту висловлювання думок у засобах масової інформації* (УП, 12.09.2017). За побудови таких висловлень доцільно уникати збігів суб'єктних і об'єктних форм, замінюючи одну з них іншим непрямим відмінком, або в комунікативній позиції теми вживати лише каузативний суб'єкт, пор.: *Вибух стався через потужний землетрус на Корейському півострові; Вибух спричинений потужним землетрусом на Корейському півострові; Потужний землетрус на Корейському півострові спричинив вибух.*

Подібно до сполучників та прийменників зв'язкові дієслова є виразниками семантико-синтаксичних відношень і синтаксичних зв'язків між простими реченнями чи компонентами речень. Проте між ними простежуємо низку відмінних ознак. При утворенні складних речень за допомогою сполучників прості речення зазнають мінімальних змін, оскільки сполучники зберігають первинну семантико-синтаксичну та формально-граматичну організацію вихідних речень, напр.: *...державні владні органи такі пасивні, тому що суспільство не вимагає від них ні чіткого плану дій, ні звіту за його виконання та за витрачені на це кошти* (УП, 17.03.2015). Основна функція прийменників –

переведення іменників у синтаксичну позицію аналітичного прислівника, що досягається складнішими трансформаціями. На противагу сполучникам, прийменники згортають одне з елементарних простих речень в адвербіалізований субстантив, транспонуючи іменник з первинної субстанційної в нетипову семантико-синтаксичну позицію адвербіальної синтаксеми та формально-синтаксичну позицію детермінанта, пор.: *За умови належного фінансування будівництво НСК «Олімпійський» буде завершено до кінця року* (УП, 14.07.2010) ← *Якщо належно фінансуватимуть, будівництво НСК «Олімпійський» буде завершено до кінця року.* Проте найскладніші трансформації семантично складних речень зумовлюють зв'язкові дієслова, які перетворюють (згортають) кожне семантично елементарне просте речення в синтаксему, а на формальному рівні – у відповідний член речення, пор.: *...напруження в польсько-українських відносинах... породжує неспокій та тривогу* (УП, 15.03.2017) ← *Польсько-українських відносини напружені, а тому стає неспокійно та тривожно в суспільстві.* При цьому компоненти, залежні від предиката вихідних елементарних речень, здебільшого редукуються (Вихованець, 1992, с. 165), напр.: *Життя вимагає руху* (УП, 12.04.2015).

Через таку своєрідну здатність зв'язкових дієслів поєднувати згорнуті пропозиції їх називають пропозиційними предикатами. Вони відкривають лише дві субстанційні валентні позиції, які мають бути заповнені предикатними іменниками абстрактного значення. Наявність у суб'єктній або об'єктній позиції іменника з конкретним значенням посилює прихований характер семантичного ускладнення простого речення, який розкривається шляхом певних модифікацій – додаванням до такого субстантива прикметника, абстрактного відприкметникового чи віддієслівного іменника, заміною конкретного іменника абстрактним і под., напр.: *Крім того, український футболіст викликає захоплення у молодих людей віком від 14 до 34 років* (УП, 25.10.2013) ← *Майстерна гра українського футболіста викликає захоплення у молодих людей; Звичайно, успіх породжує ворогів – Юрій Луценко* (УП,

29.04.2020) ← *Звичайно, успіх породжує ворожість (вороже ставлення) деяких людей; Гарне кіно породжує цікаві думки!* (УП, 02.11.2024) ← *Професійність кіно породжує цікаві думки.* За таких перетворень конкретний іменник пересувається із центральної суб'єктної в залежну присубстантивну позицію, набуваючи форми родового відмінка, який виконує формально-синтаксичну функції другорядного керованого члена речення, а вільну суб'єктну позицію заступає абстрактний іменник у називному відмінку (Вихованець, 1992, с. 166). Такі семантично ускладнені прості речення містять ще одну приховану пропозицію (*Футболіст майстерно грає*), яка згортається в субстантивне словосполучення (*гра футболіста*).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок.

Зв'язкові пропозиційні дієслова формують периферію в системі зв'язкових засобів мови, оскільки характеризуються обмеженою кількістю лексем і функціонуванням за тільки певних синтаксичних умов, охоплюючи лише каузативні семантичні відношення. Проте вони активно вживані в різних стилях сучасної української мови, особливо в текстах ЗМІ, актуалізуючи й конденсуючи в лаконічних за обсягом синтаксичних структурах, дериваційною базою яких є складні інформаційно насичені речення, причиново-наслідкові та умовно-наслідкові логічні зв'язки між подіями і явищами дійсності. **Перспективність** цієї проблеми вбачаємо у виявленні ширшого кола зв'язкових дієслів і ґрунтовному їх дослідженні на матеріалі різних мовних стилів.

Література

- Вихованець, І. Р. (1992). *Нариси з функціонального синтаксису української мови* : монографія. Київ : Наук. думка, 222 с.
- Вихованець, І. Р. (1980). *Прийменникова система української мови* : монографія. Київ : Наук. думка, 286 с.
- Вихованець, І. Р. & Городенська, К. Г. (2004). *Теоретична морфологія української мови : Академічна граматики української мови*; за ред. І. Р. Вихованця. Київ : Унів. вид-во «Пульсари», 400 с.
- Городенська К. Г. (2010). *Сполучники української літературної мови* : монографія. Київ : Інститут української мови; Видавничий дім Дмитра Бураго, 208 с.
- Іваницька, Н. Л. (2012). Докатегорійне – категорійне тлумачення ознаки автосемантизм / синсемантизм у сфері повнозначних слів української мови. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Філологія (мовознавство)* : зб. наук. праць. Вінниця, вип. 15, с. 15–20.
- Масімова, Л. Г. (2012). Інтертекстуальність як особливість сучасного медіатексту (на прикладі аналізу публікацій газети «День»). *Масова комунікація: історія, сьогодення, перспективи*, № 1, с. 104–107.
- Межов, О. Г. (2012). *Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць* : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 464 с.
- Слинько, І. І., Гуйванюк Н. В. & Кобилянська М. Ф. (1994). *Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання* : навч. посіб. Київ : Вища шк., 670 с.
- СУМ – Словник української мови: в 11 т. Київ, 1970–1980.

References

- Horodenska, K. H. (2010). *Spoluchnyky ukrainskoi literaturnoi movy* : monohrafiia [Conjunctions of the Ukrainian literary language]. Kyiv : Instytut ukrainskoi movy; Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 208 p. (in Ukrainian).
- Ivanytska, N. L. (2012). Dokatehoriine – katehoriine tлумachennia oznaky avtosemantyzm / synsemantyzm u sferi povnoznachnykh sliv ukrainskoi movy [Precategorical-categorical interpretation of the feature of autosemanticism / synsemanticism in the field of full-meaning words of the Ukrainian language]. *Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Philology (linguistics)*: collection of scientific works. Vinnytsia, vyp. 15, pp. 15–20. (in Ukrainian).
- Masimova, L. H. (2012). Intertekstualnist yak osoblyvist suchasnoho mediatekstu (na prykladi analizu publikatsii hazety «Den») [Intertextuality as a feature of modern media text (using the example of the analysis of publications of the newspaper "The Day")]. *Mass communication: history, present, prospects*, № 1, pp. 104–107. (in Ukrainian).

- Mezhov, O. H. (2012). *Typolohiia minimalnykh semantyko-syntaksychnykh odynyts* : monohrafiia [Typology of minimal semantic-syntactic units]. Lutsk : Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky, 464 p. (in Ukrainian).
- Slynk, O. I. I., Huivaniuk N. V. & Kobylanska M. F. (1994). *Syntaksys suchasnoi ukrainskoi movy: problemni pytannia* : navch. posib. [Syntax of the modern Ukrainian language: problematic issues]. Kyiv : Vyshcha shk., 670 p. (in Ukrainian).
- SUM – *Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t.* [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes]. Kyiv, 1970–1980. (in Ukrainian).
- Vykhovanets, I. R. & Horodenska K. H. (2004). *Teoretychna morfolohiia ukrainskoi movy : Akademichna hramatyka ukrainskoi movy* [Theoretical Morphology of the Ukrainian Language: Academic Grammar of the Ukrainian Language]; za red. I. R. Vykhovantsia. Kyiv : Univ. vyd-vo «Pulsary», 400 p. (in Ukrainian).
- Vykhovanets, I. R. (1980). *Pryimennykova systema ukrainskoi movy* : monohrafiia [The prepositional system of the Ukrainian language]. Kyiv : Nauk. dumka, 286 p. (in Ukrainian).
- Vykhovanets, I. R. (1992). *Narysy z funktsionalnoho syntaksysu ukrainskoi movy* : monohrafiia [Essays on the functional syntax of the Ukrainian language]. Kyiv : Nauk. dumka, 222 p. (in Ukrainian).

Автор

Олександр Межов, доктор філологічних наук,
професор, професор кафедри української мови та
лінгводидактики
e-mail: mezhov.oleksandr@vnu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-5299-417X>

Author

Oleksandr Mezhov, Doctor of Philology, Professor,
Professor of the Department of Ukrainian Language and
Linguodidactics
e-mail: mezhov.oleksandr@vnu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-5299-417X>

Конфлікт інтересів

Автори засвідчує про відсутність конфлікту інтересів

Conflict of Interests

The author declares that he has no conflict of interest